Сборник съдебна практика

ЗАКЛЮЧЕНИЕ НА ГЕНЕРАЛНИЯ АДВОКАТ
M. SZPUNAR
представено на 5 март 2020 година[1]

Съединени дела C-698/18 и C-699/18

SC Raiffeisen Bank SA
срещу
JB (C-698/18)
и
BRD Groupe Société Générale SA
срещу
KC (C-699/18)

(Преюдициално запитване, отправено от Tribunalul Specializat Mureş (Специализиран съд Муреш, Румъния)

„Преюдициално запитване — Директива 93/13/ЕИО — Установяване на неравноправния характер на договорни клаузи — Договор за потребителски кредит — Правни способи — Непогасяемо по давност право на предявяване на иск по общия ред — Погасяемо по давност право на предявяване на личен имуществен иск по общия ред — Обективен момент на узнаването от потребителя за съществуването на неравноправна клауза“

1. Настоящите преюдициални запитвания се отнасят до тълкуването на Директива 93/13/ЕИО[2] в специфичния контекст на изцяло изпълнени договори за кредит. По-конкретно тези запитвания ще дадат възможност на Съда ясно да определи дали тази директива продължава да се прилага след цялостното изпълнение на договор и евентуално дали спрямо иск за връщане на сумите, получени по силата на считани за неравноправни договорни клаузи, може да се прилага давностен срок от три години, който започва да тече от момента на прекратяване на договора. Ето защо по същество следва да се определи времевият обхват на защитата, която посочената директива предоставя на потребителите.

I. Правна уредба

A. Правото на Съюза

2. Съгласно член 2, буква б) от Директива 93/13 „потребител“ означава всяко физическо лице, което в качеството си на страна по договорите, предмет на посочената директива, участва поради интереси, които са извън рамките на неговата търговска или професионална дейност.

1 Език на оригиналния текст: френски.

2 Директива на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори (ОВ L 95, 1993 г., стр. 29; Специално издание на български език, 2007 г., глава 15, том 2, стр. 273).

3. Съгласно член 6, параграф 1 от посочената директива:

„Държавите членки определят изискването, включените неравноправни клаузи в договори между потребители и продавачи или доставчици да не са обвързващи за потребителя, при условията на тяхното национално право, и че договорът продължава да действа за страните по останалите условия, когато може да се изпълнява и без неравноправните клаузи“.

Б. Румънската правна уредба

4. Член 1, параграф 3 от Legea nr. 193/2000 privind clauzele abuzive din contractele încheiate între profesioniști și consumatori (Закон № 193/2000 относно неравноправните клаузи в договорите, сключени между продавачи или доставчици и потребители) от 6 ноември 2000 г. (*Monitorul Oficial al României*, бр. 560 от 10 ноември 2000 г.), публикуван повторно през 2012 г. (*Monitorul Oficial al României*, бр. 543 от 3 август 2012 г.), последно изменен през 2014 г. (наричан по-нататък „Закон 193/2000“), забранява на продавачите и доставчиците да включват неравноправни клаузи в договорите, сключени с потребителите. Освен това член 6 от този закон предвижда, че неравноправните клаузи не пораждат действие за потребителя.

5. Член 12, параграфи 1 и 4 от посочения закон гласи:

„1. В случай че се констатира използването на договори с общи условия, съдържащи неравноправни клаузи, посочените в член 8 контролни органи сезират съда по местоживеене или, според случая, съда по седалището на продавача или доставчика, с искане последният да бъде задължен да промени договорите в процес на изпълнение, като премахне неравноправните клаузи.

[…]

4. Разпоредбите на параграфи 1—3 не засягат правото на потребителя, на когото е противопоставен договор с общи условия, съдържащ неравноправна клауза, да се позове на недействителността на клаузата по исков ред или с възражение при предвидените в закона условия“.

6. Член 993 от Codul civil (Граждански кодекс) от 1864 г., приложим към датата на сключване на разглежданите в главните производства договори, предвижда по-специално че който по погрешка се счита за длъжник и поради това погаси задължение, има право да иска от кредитора да върне платеното.

7. Съгласно член 1 от Decretul nr. 167/1958 privitor la prescripția extinctivă (Декрет № 167 относно погасителната давност) от 10 април 1958 г. (*Monitorul Oficial al României*, бр. 19 от 21 април 1958 г.), публикуван повторно:

„Правото на иск, който има за предмет имуществено право, се погасява по давност, ако не е упражнено в определения от закона срок.

Погасяването на правото на иск за главното право води до погасяването на правото на иск за акцесорните права“.

8. Съгласно член 2 от този декрет „[н]едействителността на правен акт може да бъде изтъкната във всеки един момент по исков ред или с възражение“.

9. Член 7 от посоченото постановление предвижда:

„Давностният срок започва да тече в деня на възникване на правото на иск или на правото да се иска принудително изпълнение.

За задълженията, които трябва да бъдат изпълнени по искане на кредитора, както и за тези, за които не е определен срок за изпълнение, давностният срок започва да тече в деня на възникване на правоотношението“.

10. Член 8 от същия декрет предвижда:

„Давностният срок за правото на иск за обезщетение за вреди, претърпени вследствие на неправомерно действие, започва да тече в деня, в който увреденото лице е узнало или е трябвало да узнае както за вредата, така и за лицето, което носи отговорност за нея.

Разпоредбите на предходната алинея се прилагат и в случай на неоснователно обогатяване“.

II. Споровете в главните производства и преюдициалните въпроси

A. Дело C-698/18, Raiffeisen Bank

11. През юни 2008 г. ищецът в главното производство сключва със SC Raiffeisen Bank SA (наричана по-нататък „Raiffeisen Bank“) договор за кредит за срок от 84 месеца, който изтича през 2015 г., когато кредитът е погасен изцяло.

12. Тъй като счита, че някои от договорните клаузи са неравноправни, през декември 2016 г. ищецът сезира Judecătoria Târgu Mureş (Първоинстанционен съд Търгу Муреш, Румъния) с иск за установяване на неравноправния характер на посочените клаузи, връщане изплатените въз основа на тези клаузи суми, както и изплащането на законните лихви.

13. Raiffeisen Bank повдига възражение, като изтъква липсата на процесуална легитимация на ищеца и твърди, че същият вече нямал качеството на потребител по смисъла на Закон № 193/2000, поради обстоятелството че към датата на предявяване на иска договорните отношения между страните били прекратени, тъй като договорът за кредит е прекратен през предходната година поради цялостното му изпълнение.

14. В първоинстанционното производство националният съд уважава иска на ищеца в неговата цялост.

15. Тъй като счита, че това решение е неблагоприятно за нея, Raiffeisen Bank подава въззивна жалба пред запитващата юрисдикция, като отново изтъква довода, че ищецът е загубил качеството си на потребител преди предявяването на иска вследствие на прекратяването на договора за кредит поради цялостното му изпълнение.

16. В този контекст Tribunalul Specializat Mureş (Специализиран съд Муреш, Румъния) решава да спре производството и да постави на Съда следните преюдициални въпроси по двете разглеждани дела:

„1) Допускат ли разпоредбите на [Директива 93/13], и по-точно съображения 12, 21 и 23 и член 2, буква б), член 6, параграф 1, член 7, параграф 2 и член 8 от нея, с оглед на принципа на процесуална автономия във връзка с принципите на еквивалентност и ефективност, съвкупност от правни способи, която се състои, от една страна, от непогасяемо право на

предявяване по общия ред на иск за установяване на неравноправния характер на някои клаузи в договорите, сключени с потребителите, и от друга страна, от погасяемо по давност право на предявяване по общия ред на личен имуществен иск, с който се преследва целта на [посочената директива] да се отстранят последиците от всяко задължение, възникнало и изпълнено на основание на клауза, за която е установено, че е неравноправна по отношение на потребителя?

2) Ако отговорът на първия въпрос е утвърдителен, допускат ли тези разпоредби тълкуване, произтичащо от прилагането на принципа на правната сигурност в гражданските правоотношения, съгласно което обективният момент, от който потребителят е трябвало или би трябвало да знае за съществуването на неравноправни клаузи, е моментът на прекратяване на договора за кредит, по който той е имал качеството на потребител?“.

Б. Дело C-699/18, BRD Groupe Société Générale

17. През май 2003 г. ищецът в главното производство и друга страна в качеството си на съдлъжник сключват с BRD Groupe Société Générale SA договор за кредит. През март 2005 г. поради предсрочно изплащане е прието, че кредитът е погасен и договорът е прекратен.

18. Над десет години по-късно, през юли 2016 г., ищецът сезира Judecătoria Târgu Mureș (Първоинстанционен съд Търгу Мурещ, Румъния) с иск за установяване на неравноправния характер на клаузите на този договор. Освен това ищецът иска отмяната на тези клаузи и връщане на всички суми, платени на тяхно основание, както и изплащането на законна лихва за подлежащите на връщане суми.

19. BRD Groupe Société Générale изтъква факта, че ищецът вече няма качеството на потребител, поради обстоятелството че към датата на започване на съдебното производство правоотношенията между страните са били преустановени, а договорът е бил прекратен единадесет години по-рано чрез предсрочно погасяване.

20. В първоинстанционното производство националният съд уважава частично иска на ищеца.

21. Тъй като счита, че това решение е неблагоприятно за нея, BRD Groupe Société Générale подава въззивна жалба пред запитващата юрисдикция, като отново изтъква довода, че жалбоподателят е загубил качеството си на потребител единадесет години преди предявяването на иска поради прекратяването на договора за кредит чрез предсрочно погасяване.

22. При тези обстоятелства Tribunalul Specializat Mureș (Специализиран съд Мурещ) решава да спре производството и да постави на Съда два въпроса, които са идентични с поставените по дело C-698/18. Запитващата юрисдикция все пак подчертава, че в дело C-699/18 ищецът предявява иска за установяване на неравноправния характер на договорните клаузи единадесет години след прекратяването на договора за кредит, т.е. след изтичането на тригодишния давностен срок, предвиден от националния законодател, за да може да се упражни право от имуществен характер.

III. Производството пред Съда

23. С акт от 12 декември 2018 г. председателят на Съда съединява дела C-698/18 и C-699/18 за целите на писмената и устната фаза на производство и на съдебното решение.

24. С изключение на ищеца по дело C-698/18, писмени становища са представили страните в главните производства, румънското, чешкото, полското и португалското правителство, както и Европейската комисия.

25. Същите заинтересовани страни са представлявани в проведеното на 12 декември 2019 г. съдебно заседание.

IV. Анализ

26. С преюдициалните си въпроси запитващата юрисдикция иска по същество да се установи дали Директива 93/13 допуска, на първо място, погасяването по давност на правото на предявяване на иск за връщане на сумите, платени по силата на обявена за неравноправна клауза, съдържаща се в изцяло изпълнен договор. На второ място, тя иска да се установи дали тази директива допуска прилагането по отношение на такъв иск на тригодишен давностен срок, който започва да тече от момента на прекратяването на договора. Запитващата юрисдикция поставя тези въпроси с оглед на границите на процесуалната автономия на държавите членки. Като се има предвид, че всеки случай, в който се поставя въпросът дали национална разпоредба зачита тези граници, трябва да се разглежда, като се държи сметка за мястото на тази разпоредба в цялото производство, за неговия ход и за неговите особености [3], считам, че тези въпроси следва да се разгледат заедно.

27. Освен това запитващата юрисдикция счита, че е изправена пред проблема да определи ratione temporis качеството на „потребител“ по смисъла на член 2, буква б) от Директива 93/13. Макар да не поставя този въпрос изрично, тя констатира, че следва да се установи дали тази директива продължава да се прилага след цялостното изпълнение на договор, сключен от лице, което несъмнено е имало качеството на потребител в момента на сключването на договора, съдържащ неравноправните клаузи.

28. С оглед на гореизложеното, след като предварително разгледам допустимостта на преюдициалните въпроси (раздел А), за да дам полезен отговор на тези въпроси, първо ще представя възприетите в румънското право решения във връзка със санкциите за включване на неравноправни клаузи в договор, сключен от продавач или доставчик с потребител (раздел Б). След това ще разгледам проблема за приложимостта на Директива 93/13 към изцяло изпълнените договори (раздел В). Накрая, що се отнася до границите на процесуалната автономия на държавите членки, ще установя дали тази директива допуска да се погасява по давност правото на предявяване на иск за връщане на сумите, платени на основание на обявена за неравноправна клауза, съдържаща се в изцяло изпълнен договор, а моментът, от който започва да тече тригодишният давностен срок, да съответства на момента на прекратяването на договора (раздел Г).

А. По допустимостта

29. Ищецът по дело C-699/18 твърди главно че преюдициалните въпроси са недопустими.

3 Вж. в този смисъл решение от 5 декември 2013 г., Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León (C-413/12, EU:C:2013:800, т. 34).

30. На първо място, той поддържа, че с преюдициалните си въпроси запитващата юрисдикция иска да установи дали е спазен предвиденият от националното право срок за сезиране на тази юрисдикция. Преюдициалните въпроси обаче трябва да се отнасят не до аспекти, свързани с националното право, а до тълкуването на правото на Съюза. На второ място, ищецът посочва, че ограничаването на последиците от възстановяването след установяването на неравноправния характер на договорна клауза противоречало на логиката, на която се основава защитата на потребителите.

31. Не споделям изразените от ищеца резерви.

32. С преюдициалните си въпроси запитващата юрисдикция иска да получи насоки за тълкуване на правото на Съюза, които да ѝ дадат възможност да установи по същество дали националната правна уредба и тълкуването, което тази юрисдикция предлага да ѝ се даде, са съвместими със системата за защита на потребителите, установена с Директива 93/13. След като поставените въпроси се отнасят до тълкуването на правото на Съюза, Съдът по принцип е длъжен да се произнесе [4]. Освен това отговорът на тези въпроси би бил предопределен, ако се приеме, че преюдициалните въпроси са недопустими, тъй като ограничаването на последиците от връщането вследствие на установяването на неравноправния характер на договорна клауза противоречи на логиката, на която се основава защитата на потребителите.

33. След това уточнение предлагам на Съда да приеме, че не е компетентен да отговори на въпросите по дело C-699/18. Разглежданият по това дело договор е сключен през 2003 г. и е прекратен през 2005 г., т.е. преди 1 януари 2007 г., когато Румъния се присъединява към Европейския съюз. Съдът обаче е компетентен да тълкува правото на Съюза само във връзка с прилагането му в държава членка от датата на нейното присъединяване към Европейския съюз [5]. Поради същата причина Съдът обаче е компетентен да отговори на въпросите по дело C-698/18, които се отнасят до договор, сключен през 2008 г.

Б. Приложимите санкции съгласно румънското право, що се отнася до транспонирането на Директива 93/13

1. Непротивопоставимост, относителна недействителност и абсолютна недействителност от гледна точка на румънското право

34. В преюдициалните си запитвания запитващата юрисдикция пояснява, че в румънското право съществуват три различни гражданскоправни санкции при неспазване на правна норма, а именно непротивопоставимост, относителна недействителност и абсолютна недействителност. Тя уточнява, че при липсата на изрична разпоредба относно материалното право, приложимо към датата на сключване на договорите, във връзка с които са възникнали споровете в главните производства, националната съдебна практика и доктрина подлагат на тълкуване румънското право, за да се определи правната уредба на недействителността на гражданскоправните актове, която законодателят е искал да въведе на национално равнище [6].

4 Вж. решение от 1 юли 2010 г., Sbarigia (C-393/08, EU:C:2010:388, т. 19 и цитираната съдебна практика).

5 Вж. решение от 10 януари 2006 г., Ynos (C-302/04, EU:C:2006:9, т. 36), а по отношение на Румъния — определение от 3 юли 2014 г., Tudoran (C-92/14, EU:C:2014:2051, т. 26—29).

6 Отбелязвам, че новият граждански кодекс, влязъл в сила на 1 октомври 2011 г., прави разлика между относителна недействителност и абсолютна недействителност. Вж. *Firică*, M.C. Considerations upon the Nullity of the Civil Legal Act in the Regulation of the New Romanian Civil Code. — Journal of Law and Public Administration, 2015, vol. 1(1), p. 54, и *Hinescu*, A. The Nullity of a Merger under Romanian Law. European Company Law, vol. 10(2), 2013, p. 53. Що се отнася до правната уредба, приложима към договорите, във връзка с които са възникнали споровете в главните производства, запитващата юрисдикция обаче се позовава само на Гражданския кодекс от 1864 г.

35. Ролята на санкция на недействителността се състои в лишаването от правно действие на акта, сключен в нарушение на законовите разпоредби. В зависимост от характера на интереса (личен или общ), който е защитен от нарушената при сключването на гражданскоправния акт законова разпоредба, санкцията е относителна недействителност или абсолютна недействителност.

36. Запитващата юрисдикция посочва, че с относителна недействителност се санкционира неспазването на задължителна правна норма за защита на личен интерес и че правото на иск за установяване на относителната недействителност се погасява по давност. Що се отнася до абсолютната недействителност, с нея се санкционира неспазването при сключването на гражданскоправен акт на правна норма за защита на общ интерес, гарантиран със задължителна правна норма от публичен ред. Поради защитавания интерес абсолютната недействителност не може да бъде предмет на потвърждение, така че потребителят, който може да се позове на тази недействителност, не може да се откаже от нея. На нея може да се позове всяко заинтересовано лице, всеки орган, на който законът предоставя такова правомощие, както и всеки съд — служебно[7]. Искът за прогласяване на абсолютната недействителност не се погасява по давност, така че тя може да бъде изтъкната във всеки един момент по исков ред или с възражение.

37. Като цяло съгласно обясненията на запитващата юрисдикция абсолютната недействителност в румънското право поражда обратно действие, а именно от момента на сключването на правния акт (действие ex tunc). Съществуват обаче определен брой изключения от този принцип, при които абсолютната недействителност поражда действие ex tunc. Такъв е случаят, когато добросъвестният държател на плодоносна вещ запази плодовете, получени през периода, през който е бил добросъвестен. Освен това абсолютната недействителност води до възстановяването на предишното положение (restitutio in integrum), което се изразява във факта, че направените въз основа на недействителния акт плащания се връщат. По отношение на синалагматичните договори връщането се извършва съгласно правилата на института за недължимо платеното и на исковете за възстановяване.

38. Според запитващата юрисдикция съгласно румънското право се налага разграничение между иска за прогласяване на абсолютна недействителност, който не се погасява по давност, и иска за възстановяване, който е имуществен иск и винаги се погасява по давност. Предпоставка за иска за връщане на платеното обаче е предварителното постановяване на решение относно недействителността в смисъл, че правото да се иска връщане възниква едва след прогласяването на недействителността. В това отношение има изключения, които позволяват да се диференцира начинът, по който се прилагат правилата за погасяване по давност на иска за възстановяване. Едно от тези изключения се прилага, когато от процесуална гледна точка не са направени две искания (недействителност като главно искане и връщане на платените суми като евентуално искане). Друго от посочените изключения се прилага по отношение на договорите с периодично или продължително изпълнение, когато е обективно невъзможно да се разпореди връщането на една от престациите (в случай на имот, използван за отдаване под наем) и когато поради това другата престация също не може да бъде върната, за да се избегне неоснователното обогатяване на едната от страните.

7 От доктрината несъмнено следва, че още при действието на Гражданския кодекс от 1864 г. правомощието за служебно изтъкване на абсолютната недействителност е било спорно. Някой автори са смятали, че при липсата на предявен от една от страните иск за абсолютна недействителност, националният съд не е можел да се произнесе по недействителността на договора, който е в основата на спора. Следователно, ако съдът, сезиран с иск за плащане на договорните задължения, е констатирал, че договорът е недействителен, той е трябвало да отхвърли този иск като неоснователен, без да се произнася по валидността на този договор. Вж. *Firică*, M.C. Considerations upon the Nullity of the Civil Legal Act in the Regulation of the New Romanian Civil Code. — Journal of Law and Public Administration, vol. 1(1), 2015, p. 56 и цитираната доктрина.

2. Прилагането на санкцията за абсолютна недействителност

39. Запитващата юрисдикция посочва, че румънската съдебна практика е изкристализирала в смисъл, че приравнява премахването на неравноправните клаузи на института на абсолютната недействителност.

40. Освен това запитващата юрисдикция посочва, че макар Директива 93/13 да гласи, че неравноправна клауза *не обвързва потребителя*, така че потребителят няма задължения по тази клауза и може да не се съобразява с нея, което съответства на понятието за непротивопоставимост, с оглед на характеристиките на недействителността и непротивопоставимостта, така както са уредени в румънското право, санкцията за недействителност, изглежда, е в съответствие с предвидената от тази директива уредба.

41. Освен това запитващата юрисдикция се позовава на член 7, параграф 2 от Директива 93/13 и посочва, че съгласно процесуалната автономия държавите членки определят подходящи и ефективни мерки, за да дадат възможност на лицата да искат по съдебен ред постановяването на решение относно неравноправния характер на клаузите. Тя посочва, че в Закон № 193/2000 не се споменава изрично прилагането на санкцията за недействителност, но че то произтича от разпоредбите на член 12, параграф 4 от този закон.

42. Освен това запитващата юрисдикция отбелязва, че съгласно практиката на Съда член 6, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се приеме за разпоредба, равностойна на националните норми, които имат ранг на императивни норми във вътрешния правопорядък[8]. В този контекст тя обяснява, че поради задължението на националния съд за служебен контрол на евентуално неравноправните клаузи, националната съдебна практика се е придържала към правната уредба на абсолютната недействителност. В националната доктрина също се приема, че продавачите и доставчиците са длъжни да не включват неравноправни клаузи в сключваните с потребителите договори, тъй като това задължение е наложено от правна норма от публичен ред, чието нарушение се санкционира с абсолютна недействителност на такива клаузи[9].

43. Следователно лицето, което твърди, че има качеството на потребител в рамките на договор за кредит, би могло във всеки един момент да сезира съда с иск договорна клауза да се обяви за неравноправна. След като бъде установен неравноправният характер на клаузите, поради абсолютната недействителност на тези договорни клаузи се прилагат свързаните с нея вътрешни принципи, и по-специално принципът на restitutio in integrum.

3. Последиците от прилагането на санкцията за недействителност по отношение на изцяло изпълнените договори

44. Запитващата юрисдикция подчертава обстоятелството, че споровете в главните производства се характеризират с факта, че договорите, във връзка с които са възникнали тези спорове, са изпълнени преди сезирането на националните юрисдикции. Тя посочва, че в националната съдебна практика се възприемат разнопосочни разрешения по отношение на последиците от установяването на неравноправния характер на клауза, съдържаща се в изцяло изпълнен договор.

8 Решения от 30 май 2013 г., Asbeek Brusse и de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, т. 44), и от 21 декември 2016 г., Gutiérrez Naranjo и др. (C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 54).

9 Вж. *Voiculescu*, I.C. Unfair terms in contracts concluded between traders and consumers. — In: Romanian and European Law, Journal of Advanced Research in Law and Economics, vol. 3(2), 2012, p. 57. В този смисъл вж. също *Marcusohn*, V. The effects of unfair terms on the binding force principle of contracts. — Union of Jurists of Romania. Law Review, vol. 9(1), 2019, p. 34. Забелязвам, че на стр. 33 от своя текст последният автор посочва, че в националната доктрина се разглежда и прилагането на санкцията, при която неравноправните клаузи се приемат за несъществуващи.

45. Съгласно едно от теченията в съдебната практика установяването на неравноправния характер водело до санкцията абсолютна недействителност. Следователно поради непогасяемия характер на иска за прогласяване на абсолютната недействителност на неравноправните клаузи, към иска за възстановяване не се прилага давностен срок.

46. Друго течение в съдебната практика се основавало на тълкуването, че санкцията, наложена в случай на установяване на неравноправния характер на договорните клаузи, е санкция sui generis, която поражда действие за в бъдеще, без да се поставят под въпрос вече извършените плащания, какъвто е случаят със санкцията недействителност.

47. Според запитващата юрисдикция обаче е възможно да се възприеме тълкуване, че моментът на прекратяване на договора поради цялостното изпълнение при изтичането на срока му или поради предсрочно погасяване е моментът, в който вече не следва да се счита, че длъжникът е в положението на по-слабата страна спрямо продавача или доставчика и в който той вече е освободен от всички задължения спрямо продавача или доставчика. Следователно съгласно предложеното от запитващата юрисдикция тълкуване това би бил обективният момент, в който потребителят е трябвало или би трябвало да знае за съществуването на неравноправния характер на клаузата.

48. Съгласно това тълкуване иск за прогласяване абсолютна недействителност, с който потребител може да поиска установяването на неравноправния характер на клаузите, би могъл да се предяви без никакво ограничение във времето, докато искът му за връщане на извършените плащания въз основа на такива клаузи би трябвало да бъде предявен в срок от три години от момента на прекратяването на договора.

49. Трябва също да отбележа, че съгласно запитващата юрисдикция разграничаването на момента, от който започва да тече давностният срок за имуществените претенции, отнасящи се до неравноправния характер на договорните клаузи, като се изключи прилагането на противоречащото национално право, било израз на прякото прилагане на правото на Съюза. Тази юрисдикция обаче посочва също че нейното тълкуването е продиктувано от съображението за спазване на принципа на правната сигурност. В това отношение тя се позовава не на принципа на правната сигурност на правото на Съюза, а на принципа на правната сигурност на гражданските правоотношения и принципа на сигурност на търговията. Освен това тази юрисдикция се позовава на различни решения, в които Съдът е приел, че определянето на разумни преклузивни срокове в интерес на правната сигурност е съвместимо с правото на Съюза[10]. В тези решения Съдът посочва принципа на правната сигурност като принцип, който стои в основата на националната правораздавателна система[11]. Ето защо следва да се приеме, че когато тълкува националните разпоредби, запитващата юрисдикция се основава на принципа на правната сигурност, който се прилага в румънското право и стои в основата на системата на гражданското право на тази държава членка.

10 Вж. решения от 6 октомври 2009 г., Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, т. 41), и от 21 декември 2016 г., Gutiérrez Naranjo и др. (C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 69).

11 Вж. решение от 6 октомври 2009 г., Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, т. 39). В този смисъл вж. също имплицитно решение от 21 декември 2016 г., Gutiérrez Naranjo и др. (C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 67).

B. Приложимостта на Директива 93/13 по отношение на изпълнените договори

1. Качеството на потребител и приложимостта на Директива 93/13

50. Както посочих в точка 27 от настоящото заключение, запитващата юрисдикция приема, че преюдициалните ѝ въпроси следва да се разгледат в светлината на въпроса дали страните по прекратени договори запазват качеството на „потребител“ по смисъла на член 2, буква б) от Директива 93/13. Това съображение съответства на изтъкнатия от ответника довод, че след цялостното изпълнение на договор за кредит длъжникът губи качеството на потребител и съответно — предоставената от Директива 93/13 защита.

51. Несъмнено е вярно, че съгласно член 2, буква б) от Директива 93/13 „потребител“ означава „всяко физическо лице, което в качеството си на страна по договорите, предмет на настоящата директива, участва поради интереси, които са извън рамките на неговата търговска или професионална дейност“. Въз основа на факта, че в това определение законодателят е използвал сегашно време и изявително наклонение, ответниците, изглежда, правят извода, че след изпълнението на договор сключилото този договор лице вече не участва в него и следователно губи качеството си на „потребител“ по смисъла на тази директива.

52. Вярно е също, че член 6, параграф 1 от Директива 93/13 задължава държавите членки да предвидят изискването „включените неравноправни клаузи в договори между потребители и продавачи или доставчици да не са обвързващи за потребителя, при условията на тяхното национално право“. Тази разпоредба гласи, че държавите членки са длъжни също да гарантират, че договорът, съдържащ неравноправни клаузи, „продължава да действа за страните“. Ответниците, изглежда, тълкуват използваната от законодателя формулировка в смисъл, че тази разпоредба се отнася само до договори, които още не са изпълнени, и че ако договорът се прекрати, a priori повече не е необходимо да се гарантира, че неравноправните клаузи вече не обвързват потребителя или че договорът продължава да поражда действие за страните.

53. Въпреки това все пак считам, че е по-целесъобразно да се постави въпросът не дали лице, което е сключило договор като потребител по смисъла на член 2, буква б) от Директива 93/13, запазва качеството си на потребител по смисъла на тази разпоредба след цялостното изпълнение на договора, а дали тази директива вече не предоставя защита на това лице след цялостното изпълнение на сключения от него договор.

54. Всъщност, на първо място, що се отнася до по-голямата част от системите на частното право, един договор се прекратява, щом като всички произтичащи от него задължения се изпълнени [12], въпреки че трябва да се вземе предвид обстоятелството, че този договор е бил основанието за всички плащания, извършени при изпълнението му. Всъщност изцяло изпълненият договор продължава да действа, доколкото продължава да е основанието за извършените преди това плащания. Освен това цялостното изпълнение на договора не променя факта, че при изпълнението на договорните си задължения сключилото този договор лице несъмнено е имало качеството на „страна по договора“.

12 Вж. член 2:114 от примерните норми на частното европейско право (проект за обща референтна рамка за европейското договорно право), които са изготвени по специално с помощта на сравнителноправен подход, съгласно който цялостното изпълнение погасява задължение, ако съответства на условията на задължението или е в състояние да предостави на длъжника валидно освобождаване от отговорност. Вж. *Von Bar*, Ch., Clive, E., et Schulte-Nölke, H., e.a. (eds.). Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition, Munich, Sellier European Law Publishers, 2009, p. 282. Тези разпоредби са в основата на примерни норми на частното европейско право (проект за обща референтна рамка за европейското договорно право), които са изготвени по специално с помощта на сравнителноправен подход.

55. Така, ако обявената за неравноправна клауза е била основанието за плащане, извършено по време на изпълнението на договора, обстоятелството, че този договор вече е изпълнен, не може да смекчи неравноправния характер на тази клауза. Все още е налице интерес съдържащите се в този договор клаузи да се обявят за неравноправни и евентуално да се запази действието на посочения договор в останалата му част. Разпоредбите на Директива 93/13 трябва да се тълкуват именно с оглед на тази логика.

56. На второ място, ответниците по същество твърдят също че неравнопоставеността между потребителя и продавача или доставчика съществува само при сключването на договор и по време на изпълнението му. Ето защо Директива 93/13 преставала да се прилага след изпълнението на договора, тъй като нейното прилагане вече не било необходимо за компенсирането на тази неравнопоставеност. В това отношение ответниците излагат своето тълкуване на практиката на Съда, съгласно която въведената с Директива 93/13 система на защита се основавала на идеята, че отношенията между потребителя и продавача или доставчика са неравнопоставени [13] и че тази директива се отнасяла до договорите, при които е налице значителна неравнопоставеност. [14]

57. От същата практика на Съда обаче следва, че потребителят е в положение на по-слаба страна спрямо продавача или доставчика от гледна точка както на възможностите си да преговаря, така и на степента си на информираност, като това го принуждава да приема предварително установените от продавача или доставчика условия, без да може да повлияе на съдържанието им [15]. Изпълнението на договора не променя с обратна сила обстоятелството, че в момента на сключването му потребителят се е намирал в положение на по-слабата страна. Освен това неравноправните клаузи, които пораждат значителна неравнопоставеност и които потребителят приема, се включват в договора именно в такъв контекст [16]. Както следва от изложените в точка 54 от настоящото заключение съображения, такива клаузи продължават да са основание за плащанията, извършени от страните по договора по време на изпълнението му.

58. При това положение, ако се приеме, че изпълнението на договора изключва всякаква възможност за обявяването на тези клаузи за неравноправни, това би довело до положение, в което всяко извършено въз основа на тях плащане ще остане неоспоримо и окончателно. В тази връзка, както отбелязва полското правителство, някои договори се изпълняват непосредствено след или дори по време на сключването им. Такъв по-специално е случаят на договора за продажба. Възприемането на тълкуването на ответниците, че Директива 93/13 спира да се прилага след цялостното изпълнение на такъв договор, би имало за последица страна по този договор да няма дори теоретична възможност действително да предяви иск по съдебен ред преди прекратяването му. Никъде в тази директива обаче не се предвижда изключването на тези договори от приложното ѝ поле.

59. На трето място, Директива 93/13 задължава държавите членки да предвидят подходящи и ефективни мерки „за предотвратяване на употребата на неравноправни клаузи в договори, сключени между потребители и продавачи или доставчици“, както следва от член 7, параграф 1 във връзка със съображение 24 от тази директива. Такива мерки трябва да имат възпиращ ефект спрямо продавача или доставчика [17]. Тълкуването в смисъл, че тази директива спира да се прилага след изпълнението на договор, би могло да засегне постигането на нейната дългосрочна

13 Вж. решения от 27 юни 2000 г., Océano Grupo Editorial и Salvat Editores (C-240/98—C-244/98, EU:C:2000:346, т. 25), и от 26 октомври 2006 г., Mostaza Claro (C-168/05, EU: C:2006:675, т. 25).

14 Вж. решение от 16 януари 2014 г., Constructora Principado (C-226/12, EU:C:2014:10, т. 23).

15 Вж. решения от 27 юни 2000 г., Océano Grupo Editorial и Salvat Editores (C-240/98—C-244/98, EU:C:2000:346, т. 25), и от 26 октомври 2006 г., Mostaza Claro (C-168/05, EU: C:2006:675, т. 25).

16 Това също е причината, поради която неравноправният характер на договорните клаузи се преценява, като към момента на сключването на договора се вземат предвид всички обстоятелства, довели до това сключване. Вж. в този смисъл решение от 20 септември 2017 г., Andriciuc и др. (C-186/16, EU:C:2017:703, т. 53 и 54).

17 Вж. в този смисъл решение от 27 юни 2000 г., Océano Grupo Editorial и Salvat Editores (C-240/98—C-244/98, EU:C:2000:346, т. 28).

цел. Всъщност не би могло да се изключи обстоятелството, че даден потребител би се стремил да изпълни договорните си задължения, тъй като не е напълно запознат с неравноправния характер на клаузите и поради опасението продавачът или доставчикът да не предяви иск срещу него.

2. По отказа от защита и по приложимостта на Директива 93/13

60. Следва също да отбележа, че запитващата юрисдикция иска да установи дали начинът на прекратяване на договора може да има значение за приложимостта на Директива 93/13. В това отношение запитващата юрисдикция изтъква предсрочното погасяване и цялостното изпълнение при прекратяването му.

61. Тълкуването в смисъл, че Директива 93/13 спира да се прилага след доброволното изпълнение на договор, според мен би трябвало да се основава на идеята, че потребител, който изпълнява съдържащ неравноправни клаузи договор, се отказва имплицитно от защитата, предоставена му от тази директива.

62. В своята практика обаче Съдът ясно е установил, че за да може потребител да се откаже ефективно от предоставената от Директива 93/13 защита, той трябва да даде доброволно и напълно информирано съгласие относно неприлагането на предвидената в тази директива санкция[18]. Не би могло да се презумира, че потребител узнава за неравноправния характер на съдържащите се в договор клаузи по време на изпълнението на договорните си задължения. Не би могло също така да се приеме, че с изпълнението на договора потребителят дава съгласие, което надхвърля самата воля за изпълнение на разглежданото задължение. Всъщност потребителят може да изпълни задълженията си добросъвестно или да го направи, за да избегне риска срещу него да бъде предявен иск от страна на продавач или доставчик.

63. Следователно фактът, че даден договор е изпълнен доброволно, сам по себе си не изключва прилагането на Директива 93/13 и не изключва защитата, която тази директива предоставя на сключилото този договор лице като потребител по смисъла на член 2, точка б) от нея.

3. Предварително заключение относно приложимостта на Директива 93/13

64. От изложеното по-горе следва, че Директива 93/13 се прилага и към изцяло изпълнените договори. Сключването на договор от потребителя води до приложимостта на тази директива. Освен това цялостното изпълнение на договора не изключва прилагането на посочената директива. Следва обаче да се направи разграничение между приложимостта на Директивата спрямо изцяло изпълнените договори и възможността държавите членки да въвеждат на национално равнище давностни срокове, които дават възможност исковете за възстановяване да се ограничат във времето.

18 Вж. решения от 4 юни 2009 г., Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, т. 33), от 21 февруари 2013 г., Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, т. 35), и от 3 октомври 2019 г., Dziubak (C-260/18, EU:C:2019:819, т. 53). Вж. също моето заключение по съединени дела Sales Sinués и Drame Ba (C-381/14 и C-385/14, EU:C:2016:15, т. 69). От тази съдебна практика следва, че даден потребител може винаги да се откаже от защитата, предоставена му от Директива 93/13. Както обаче следва от точка 36 от настоящото заключение, що се отнася до уредбата на абсолютната недействителност в румънското право, отказът от предвидената в тази уредба санкция, изглежда, не е възможен.

Г. Пределите на процесуалната автономия на държавите членки

65. Правото на Съюза не хармонизира правилата, приложими към разглеждането на твърдения неравноправен характер на договорна клауза. Съгласно принципа на процесуалната автономия приемането на такива правила е задача на вътрешния правен ред на всяка държава членка, но при условие че тези правила не са по-неблагоприятни от правилата, които уреждат подобни вътрешни положения (принцип на равностойност), нито правят практически невъзможно или прекомерно трудно упражняването на правата, предоставени на потребителите от правото на Съюза (принцип на ефективност)[19].

66. Ето защо считам, че следва да се установи дали обстоятелството, че правото на иск за връщане на сумите, платени на основание на клауза, обявена за неравноправна, се погасява по давност, е съвместимо с тези два принципа, като същевременно се вземе предвид изтъкнатият от запитващата юрисдикция принцип на правна сигурност, като след това от този ъгъл се разгледа въпросът дали държава членка може да предвиди тригодишен давностен срок, който започва да тече от прекратяването на договора.

1. Принципът на ефективност

а) По давностните срокове в контекста на принципа на ефективност

67. Що се отнася до Директива 93/13, Съдът признава в своята практика, че защитата на потребителя не е абсолютна[20]. В тази връзка Съдът е приел, че обстоятелството, че за конкретно производство са предвидени определени процесуални изисквания, които потребителят трябва да спази, за да предяви правата си, не означава, че тези изисквания не съответстват на принципа на ефективност[21] или че потребителят не се ползва от ефективна съдебна защита[22]. Ето защо от потребителя може да се изисква известна бдителност по отношение на защитата на неговите интереси, без да се нарушава принципът на ефективност или правото на ефективни правни средства за защита. Такъв например е случаят, когато от потребителя се изисква допълнително усилие в общ интерес от добро правораздаване и предвидимост[23]. Всъщност при разглеждането на съвместимостта с принципа на ефективност

19 Вж. в този смисъл решение от 5 декември 2013 г., Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León (C-413/12, EU:C:2013:800, т. 30 и цитираната съдебна практика). Що се отнася до Директива 93/13, в скорошната си практика Съдът наистина се позовава по-скоро на правото на ефективни правни средства за защита (вж. решения от 13 септември 2018 г., Profi Credit Polska, C-176/17, EU:C:2018:711, т. 57 и от 3 април 2019 г., Aqua Med, C-266/18, EU:C:2019:282, т. 47), или на правото на ефективна съдебна защита (вж. решение от 31 май 2018 г., Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, т. 35), предвидени в член 47 от Хартата на основните права на Европейския съюз. Тези позоваванията са направени в контекста на преюдициални въпроси във връзка с процесуални правила относно установяването на неравноправния характер на договорна клауза. В този контекст Съдът се е съсредоточил върху въпроса дали някои процесуални правила не пораждат значителен риск потребителят да бъде разубеден да защити надлежно правата си пред сезирания от продавача или доставчика съд. Вж. решения от 13 септември 2018 г., Profi Credit Polska (C-176/17, EU:C:2018:711, т. 61), и от 3 април 2019 г., Aqua Med (C-266/18, EU:C:2019:282, т. 54). Въпреки това е трудно да се определи начинът, по който изискванията, произтичащи от член 47 от Хартата на основните права, са свързани с произтичащите от принципа за ефективност в контекста на Директива 93/13. Вж. по-специално заключението ми по дело Finanmadrid EFC (C-49/14, EU:C:2015:746, т. 85). Освен това, що се отнася до давностните срокове за предявяваните от потребителите искове, считам, че е достатъчно, както предлага запитващата юрисдикция в своите въпроси, да се прави позоваване на принципа на ефективност. Подходът, основан на правото на ефективни правни средства за защита или на ефективна съдебна защита, би довел до налагането на изисквания, които са идентични или трудно разграничими.

20 Вж. в този смисъл решение от 31 май 2018 г., Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, т. 50).

21 Вж. в този смисъл решение от 1 октомври 2015 г., ERSTE Bank Hungary (C-32/14, EU:C:2015:637, т. 62). В този смисъл вж. също решение от 6 октомври 2009 г., Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, т. 47).

22 Вж. в този смисъл решение от 31 май 2018 г., Sziber (C-483/16, EU:C:2018:367, т. 50 и 51).

23 Вж. в този смисъл решение от 12 февруари 2015 г., Baczó et Vizsnyiczai (C-567/13, EU:C:2015:88, т. 51).

на разпоредбите на националното право, с които законодателят е транспонирал Директива 93/13, следва да се вземат под внимание принципите, които стоят в основата на националната правораздавателна система, като принципа за гарантиране на правото на защита, принципа на правната сигурност и правилното развитие на производството [24].

68. Освен това, що се отнася по-конкретно до ограниченията във времето на исковете, основани на Директива 93/13, важно е да се отбележи, че съгласно постоянната съдебна практика определянето на разумни преклузивни срокове в интерес на правната сигурност не прави практически невъзможно или прекомерно трудно упражняването на правата, предоставени от правния ред на Съюза [25].

69. Въз основа на това правя заключението, че от гледна точка на принципа на ефективност по принцип е допустимо основаните на правото на Съюза правни средства за защита да се ограничават във времето, доколкото принципът на правна сигурност е принцип, който стои в основата на националната правораздавателна система и изисква това ограничаване. Ако се използва формулировката от практиката на Съда, наложените в това отношение срокове трябва да бъдат „разумни“, което намира отражение във факта, че те не правят практически невъзможно или прекомерно трудно упражняването на правата, предоставени от правния ред на Съюза. Следва също да се установи дали тригодишен давностен срок, който за изцяло изпълнените договори започва да тече от момента на прекратяването на договора, може да се счита за „разумен“ по смисъла на тази съдебна практика.

б) По разумния характер на давностния срок

70. Съдът вече е приел по различни поводи, че национален тригодишен преклузивен или давностен срок изглежда разумен [26]. При все това разумният характер на срок, а следователно и съответствието му с принципа на ефективност, не може да се установи само въз основа на продължителността му. Важно е да се вземат предвид всички свързани с този срок условия, т.е. събитието, което поставя началото му, тези, които водят до прекъсването или спирането му, както и евентуално последиците от неизпълнението му и възможността за възобновяването му [27]. Всъщност всички тези елементи могат да направят практически невъзможно или прекомерно трудно упражняването на правата, предоставени на потребителите от Директива 93/13.

71. В този контекст запитващата юрисдикция иска да установи само събитието, от което започва да тече давностният срок, и продължителността на този срок. Ето защо в анализа си изхождам от предпоставката, че не е настъпило никакво събитие, което може да прекъсне или да спре този срок. От съображения за изчерпателност отбелязвам, че запитващата юрисдикция не посочва, че предявяването на иск за установяване на неравноправния характер на договорните клаузи има суспензивно действие по отношение на давностния срок, приложим към иск за възстановяване.

24 Вж. в този смисъл решения от 5 декември 2013 г., Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León (C-413/12, EU:C:2013:800, т. 34), от 6 октомври 2009 г., Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, т. 39), и от 18 февруари 2016 г., Finanmadrid EFC (C-49/14, EU:C:2016:98, т. 44).

25 Вж. в този смисъл решения от 6 октомври 2009 г., Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, т. 41), и от 21 декември 2016 г., Gutiérrez Naranjo и др. (C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 69).

26 Вж. решение от 15 април 2010 г., Barth (C-542/08, EU:C:2010:193, т. 28 и 29 и цитираната съдебна практика). Освен това в контекста на възстановяването на вносни и износни мита Съдът е приел, че тригодишен давностен срок за иска за връщане на недължимо платени мита не противоречи на принципа на ефективност, въпреки че става въпрос за срок, за който не се предвижда никаква възможност за удължаване в случай на непреодолима сила. Вж. решение от 9 ноември 1989 г., Bessin и Salson (386/87, EU:C:1989:408, т. 17).

27 Вж. в този смисъл, що се отнася до давностните срокове, които са част от правилата за упражняване на правото да се иска обезщетение за вредите, произтичащи от нарушение на конкурентното право, решение от 28 март 2019 г., Cogeco Communications (C-637/17, EU:C:2019:263, т. 45). В този смисъл вж. също заключението на генералния адвокат Sharpston по дело Cargill Deutschland (C-360/18, EU:C:2019:648), която посочва, че съществуват убедителни причини за необходимостта разпоредбите, уреждащи давностните срокове, да съдържат набор от правила, определящи продължителността на давностния срок, датата, от която започва да тече срокът, и събитията, които водят до прекъсване или спиране на давностния срок.

72. За да се определи дали даден давностен срок, разглеждан съвместно с всички релевантни правила, е в съответствие с принципа на ефективност, следва да се вземе предвид фактът, че давностните срокове и правилата за прилагането им трябва да бъдат адаптирани към особеностите на съответната област, за да не се изгуби пълната ефективност на релевантните разпоредби на правото на Съюза [28].

73. Изискването за известна бдителност от потребителя по отношение на защитата на неговите интереси не противоречи на разпоредбите на Директива 93/13 [29]. В този смисъл тригодишният давностен срок, който започва да тече от момента на прекратяването на договора, изглежда, по принцип оставя на потребителя, който не е запознат с правата си и/или с неравноправния характер на договорните клаузи, достатъчно време да се информира за законосъобразността на тези клаузи и да реши дали е уместно да предяви съдебен иск. За да може потребителят да направи това обаче, давностният срок, както и съвкупността от условията за прилагането му следва да бъдат предварително определени и известни [30]. Следователно те трябва да бъдат установени със закон или в съответствие с тълкуване на този закон, произтичащо от постоянната съдебна практика.

74. В този контекст преди изтичането на тригодишния срок от момента на прекратяването на договора потребителят може да реши да сезира национална юрисдикция с иск за установяване на неравноправния характер на договорните клаузи, за да се установи със задължителна за продавача или доставчика сила дали последният е включил в този договор клаузи, които противоречат на Директива 93/13. Освен ако не следва друго от проверките, които запитващата юрисдикция трябва да извърши, изглежда обаче, че посоченият в преюдициалните въпроси давностен срок, който се прилага по отношение на исковете за възстановяване, не спира да тече, когато потребител предяви иск за установяване на неравноправния характер на договорните клаузи. Ето защо е възможно, докато потребителят чака да се установи със задължителна сила неравноправният характер на договорните клаузи, съществува опасност неговият иск за възстановяване да бъде погасен по давност поради продължителността на производството за обявяване на неравноправния характер на клаузите. Следователно по независещи от него причини е налице значителен риск потребителят да не предяви навреме иска, който е необходим, за да предяви правата, които му предоставя Директива 93/13.

75. Независимо от тази уговорка, фактът, че Директива 93/13 продължава да се прилага по отношение на изцяло изпълнени договори, както следва от съображенията, изложени в точка 64 от настоящото заключение, не е пречка държава членка да предвиди давностен срок за иск за възстановяване, който представлява прилагане на посочената директива на национално равнище. Разглежданите понастоящем дела не поставят проблема за ограничаването във времето на иска на потребителя за установяване на неравноправния характер на договорните клаузи. Всъщност запитващата юрисдикция посочва, че такъв иск може да бъде предявен без никакво ограничение във времето и че след изтичането на давностния срок дължимото на потребителя обезщетение имало неимуществено естество, свързано с възпиращото действие спрямо продавачите или доставчиците. Освен това от Закон № 193/2000 следва, че потребител може да се позове на недействителността на дадена клауза и с възражение. От това стигам до извода, че изтичането на тригодишния давностен срок, който се прилага към исковете за възстановяване, не е пречка потребителят да оспори предявено от продавач или доставчик

28 Вж. в този смисъл решение от 28 март 2019 г., Cogeco Communications (C-637/17, EU:C:2019:263, т. 47 и 53). В това решение в областта на конкурентното право Съдът приема, че тригодишен давностен срок като приложимия в главното производство, който, от една страна, започва да тече от момента, в който увреденото лице е узнало за правото си на обезщетение, дори да не е известно отговорното за нарушението лице, а от друга страна, не може да бъде спиран или прекъсван по време на производство пред националния орган за защита на конкуренцията, прави практически невъзможно или прекомерно трудно упражняването на правото на обезщетение в пълен размер.

29 Вж. точка 67 от настоящото заключение.

30 Вж. в този смисъл моето заключение по дело Nencini/Парламент (C-447/13 P, EU:C:2014:2022, т. 81).

искане за изпълнение от страна на потребителя на задължение, произтичащо от неравноправна клауза. Освен това нищо не сочи, че изтичането на този срок е пречка националният съд да установи служебно неравноправния характер на договорните клаузи, което отличава настоящите дела от делото, по което е постановено решението Cofidis [31].

76. Вярно е, че в своето решение Gutiérrez Naranjo и др. [32] относно национална съдебна практика, която ограничава във времето реституционните последици, Съдът посочва, че установяването по съдебен ред на неравноправността на такава клауза поначало трябва да води до връщането на потребителя в правното и фактическо положение, в което той би се намирал при липсата на тази клауза. Освен това задължението на националния съд да изключи действието на неравноправната договорна клауза, която налага плащането на суми, оказали се недължими, по принцип поражда съответния реституционен ефект по отношение на тези суми.

77. При все това, на първо място, следва да се има предвид, че в решение Gutiérrez Naranjo и др. [33] Съдът подчертава, че *по правило* искът за обявяване на неравноправния характер на договорните клаузи трябва да има реституционен ефект. На второ място, посоченото в това решение ограничаване във времето на реституционните последици е възникнало в специфичен контекст. Изглежда, че това ограничаване във времето произтича от тълкуване на правото на Съюза от страна на национален върховен съд в съответствие с критериите, които се изискват от Съда, когато последният е приканен да ограничи действието във времето на собствените си решения [34]. В настоящите дела обаче запитващата юрисдикция иска да приложи тълкуване на националното право в споровете в главните производства. На трето място, в посоченото решение Съдът прави ясно разграничение между, от една страна, такова ограничаване във времето на действието на тълкуването на дадена норма от правото на Съюза, и от друга страна, прилагането на процесуално правило като разумния давностен срок [35].

78. С оглед на гореизложеното следва да се приеме, че Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че допуска държава членка да предвиди погасяването по давност на иск за възстановяване, който се отнася до установяването на неравноправния характер на договорни клаузи. Освен това нито едно от посочените в преюдициалните запитвания обстоятелства не сочи, че в настоящия случай тълкуване на национална правна уредба — съгласно което към свързан с неравноправни клаузи иск за възстановяване, се прилага тригодишен давностен срок, който започва да тече от момента на прекратяване на договора между потребителя и продавача или доставчика — не зачита принципа на ефективност. Това съображение е обвързано с две условия: първо, този срок да спира да тече по време на производството, с което потребителят иска да установи неравноправния характер на тези клаузи, и второ, посоченият срок, както и съвкупността от условията за прилагането му, да са предварително определени и известни.

31 Вж. решение от 21 ноември 2002 г. Cofidis (C-473/00, EU:C:2002:705).

32 Вж. решение от 21 декември 2016 г., Gutiérrez Naranjo и др. (C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 54).

33 Вж. решение от 21 декември 2016 г., Gutiérrez Naranjo и др. (C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 54).

34 Вж. решение от 21 декември 2016 г., Gutiérrez Naranjo и др. (C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 70). Вж. също заключението на генералния адвокат Mengozzi по съединени дела Gutiérrez Naranjo и др. (C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:552, т. 19 и 20).

35 Вж. решение от 21 декември 2016 г., Gutiérrez Naranjo и др. (C-154/15, C-307/15 и C-308/15, EU:C:2016:980, т. 69 и 70).

2. Принципът на равностойност

а) По сходството на исковете

79. Принципът на равностойност изисква всички правила относно исковете или жалбите да се прилагат еднакво за исковете или жалбите, основани на нарушение на правото на Съюза, и за сходни искове или жалби, основани на нарушение на вътрешното право. Националните юрисдикции следва да определят исковете и жалбите, основани на националното право, които са сходни с основаните на правото на Съюза. С оглед на преценката, която националната юрисдикция трябва да извърши, Съдът може да ѝ даде някои насоки относно тълкуването на правото на Съюза.

80. За да се провери дали принципът на равностойност е спазен в главните производства, следва да се установи дали с оглед на предмета, основанието и основните си характеристики предявените от ищците искове на основание на Директива 93/13, както и исковете, които тези ищци се могли да предявят на основание на националното право, могат да бъдат считани за сходни [36].

81. Запитващата юрисдикция не уточнява изрично кои искове могат да бъдат считани за сходни на предявяваните на основание на Директива 93/13. Тя само констатира, че румънските юрисдикции приравняват санкцията за включване на неравноправни клаузи в сключен с потребител договор на санкцията, прилагана по отношение на абсолютната недействителност. От тази гледна точка сходството между исковете относно нарушението на норма, която има ранг на норма от публичен ред, и отнасящите се до Директива 93/13 не е очевидно [37]. При все това запитващата юрисдикция сравнява условията за прилагане на тези искове с условията за прилагане на исковете относно абсолютната недействителност. Поради това според запитващата юрисдикция основанието (нарушението на норма от публичния ред), предметът (отстраняването на такова нарушение и обявяването на договорна клауза за недействителна) и основните характеристики на тези искове (по-специално фактът, че се предвижда съчетание от два иска за санкционирането на това нарушение и че последното трябва да бъде разгледано служебно от националния съд) могат да се считат за сходни или сравними. Според мен преюдициалните запитвания не съдържат никакви уточнения, които дават от основание да се постави под въпрос това съображение. Освен това изглежда, че страните, представили становища по настоящите дела, също не го поставят под въпрос. Запитващата юрисдикция обаче е длъжна да извърши окончателните проверки в това отношение.

36 Вж. в този смисъл решение от 20 септември 2018 г., EOS KSI Slovensko (C-448/17, EU:C:2018:745, т. 40).

37 В подкрепа на тази констатация румънските юрисдикции изтъкват факта, че съгласно използваната от Съда формулировка член 6, параграф 1 от Директива 93/13 трябва да се счита за разпоредба, равностойна на националните норми, които имат ранг на норми от публичен ред във вътрешния правопорядък. Вж. решения от 30 май 2013 г., Asbeek Brusse и de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, т. 44 и 45), от 4 юни 2015 г., Faber (C-497/13, EU:C:2015:357, т. 56), от 26 януари 2017 г., Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, т. 42 и 43), от 17 май 2018 г., Karel de Grote — Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen (C-147/16, EU:C:2018:320, т. 35 и 36), и от 20 септември 2018 г., OTP Bank и OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750, т. 87 и 89). Също така абсолютната недействителност в румънското право представлява санкция, която се прилага в случай на нарушение на императивна правна норма от публичен ред. Въпреки това трябва да призная, че имам съмнения относно това дали от посочената съдебна практика следва, че държава членка е длъжна да приравнява санкцията, която се прилага към неравноправните клаузи, на прилагащата се в случай на неспазване на норми от публичен ред. Считам, че в своята практика Съдът се позовава на такива норми само за да обясни защо националните юрисдикции са длъжни да разглеждат служебно неравноправния характер на договорните клаузи.

б) По спазването на принципа на равностойност

82. Националните юрисдикции следва по принцип да проверят дали процесуалните правила, предназначени да гарантират във вътрешното право защитата на правата, които правните субекти черпят от правото на Съюза, съответстват на принципа на равностойност. Това се отнася и за определянето на сходните искове, основани на националното право. При все това, доколкото материалите от преписката го позволяват, Съдът може да изложи становище относно съвместимостта на процесуалните правила с този принцип [38].

83. В тази връзка фактът, че един и същ давностен срок се прилага към исковете, основани на правото на Съюза, и към исковете, основани на националното право, сам по себе си не е достатъчен за установяването на съвместимостта с принципа на равностойност. Този принцип изисква всички правила, приложими спрямо исковете или жалбите за възстановяване, да се прилагат еднакво към всички тези искове или жалби [39]. Запитващата юрисдикция обаче обяснява, че нейното тълкуване, съгласно което тригодишният давностен срок, съответстващ на общ давностен срок, започва да тече от момента на прекратяването на договора, се прилага само по отношение на исковете за възстановяване във връзка с клаузите, считани за неравноправни по смисъла на Директива 93/13. Освен това нищо не сочи, че това тълкуване съответства на някое от изключенията, посочени в точка 38 от настоящото заключение, които позволяват да се диференцира определянето на момента, от който започва да тече давностният срок, що се отнася до исковете, свързани с националната уредба на абсолютна недействителност.

84. Освен това за разлика от изискванията, установени от принципа на ефективност, произтичащите от принципа на равностойност не могат да бъдат смекчени посредством препращане към принципите, които са в основата на националната система, като принципа на правна сигурност. Всъщност за спазването на принципа на равностойност се изисква еднакво прилагане на национална правна разпоредба към производствата, основани на правото на Съюза, и производствата, основани на националното право. Да се приеме, че е гарантирано недискриминационно третиране във връзка с иск, основан на правото на Съюза, въпреки че за иск, основан на вътрешното право, е предоставено различно третиране, би противоречало на самия смисъл на принципа на равностойност. Макар принципът на правна сигурност да изисква давностният срок да започва да тече от конкретен момент, това отнасящо се до давностния срок правило трябва да се прилага еднакво към положения, свързани с права, произтичащи от правния ред на Съюза, и към сходни положения, произтичащи от националния правен ред.

85. При това положение в настоящия случай изглежда, че принципът на равностойност е нарушен, тъй като е безспорно, че определянето на събитието, от което започва да тече давностният срок, зависи от основанието на исковете за възстановяване.

86. С оглед на гореизложеното следва да се приеме, че принципът на равностойност не допуска национална правна уредба или нейно тълкуване, които предвиждат, че тригодишният давностен срок, който се прилага към исковете за възстановяване, отнасящи се до договорни клаузи, считани за неравноправни по смисъла на Директива 93/13, започва да тече от момента на прекратяването на съдържащия тези клаузи договор, въпреки че тригодишният давностен срок, който се прилага към сходни искове, основани на някои разпоредби от вътрешното право, започва да тече едва от установяването по съдебен ред на основанието за тези искове.

38 Вж. в този смисъл решение от 10 юли 1997 г., Palmisani (C-261/95, EU:C:1997:351, т. 33).

39 Вж. в този смисъл решение от 15 април 2010 г., Barth (C-542/08, EU:C:2010:193, т. 19).

V. Заключение

87. С оглед на изложените съображения предлагам на Съда да отговори на преюдициалните въпроси, отправени от Tribunalul Specializat Mureş (Специализиран съд Муреш, Румъния), както следва:

По дело C-698/18:

„1) Директива 93/13/ЕИО на Съвета от 5 април 1993 година относно неравноправните клаузи в потребителските договори трябва да се тълкува в смисъл, че допуска държава членка да предвиди погасяването по давност на иск за възстановяване, който се отнася до установяването на неравноправния характер на договорни клаузи.

2) Принципът на ефективност допуска държава членка да предвиди към такъв иск за възстановяване да се прилага тригодишен давностен срок, който започва да тече от момента на прекратяването на договора, при условие че, първо, този срок спира да тече по време на производството, с което потребителят иска от националната юрисдикция да установи неравноправния характер на тези клаузи, и второ, посоченият срок, както и съвкупността от условията за прилагането му, са предварително определени и известни.

3) Принципът на равностойност не допуска национална правна уредба или нейно тълкуване, които предвиждат, че тригодишният давностен срок, приложим към исковете за възстановяване, отнасящи се до договорни клаузи, считани за неравноправни по смисъла на Директива 93/13, започва да тече от момента на прекратяването на съдържащия тези клаузи договор, въпреки че тригодишният давностен срок, приложим към сходни искове, основани на някои разпоредби от вътрешното право, започва да тече едва от момента на установяването по съдебен ред на основанието за тези искове“.

При обстоятелства като тези по спора в главното производство по дело C-699/18, относимите факти по който са настъпили преди присъединяването на държава към Европейския съюз, Съдът не е компетентен да отговори на поставените от запитващата юрисдикция преюдициални въпроси.